

Снежана Вукадиновић
 Универзитет у Новом Саду
 Филозофски факултет
 Одсек за историју
 snezana_vukadinovic@yahoo.com

Оригинални научни рад
 примљено: 22. јун 2011
 прихваћено: 1. октобар 2011

ΡΩΜΑΪΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΕΩΣ ΚΑΟ ΙΣΤΟΡΙЈСКИ ИЗВОР ДАНАС*

Сажетак: Дионисије из Халикарнаса живео је од 30. године пре н. е. у Риму као учитељ говорништва и бавио се проучавањем римске историје. Осим неких сачуваних реторских списа¹, у којима иступа као поборник класицизма везаног за велике примере стила, написао је *Римске старине* (Ρωμαϊκή ἀρχαιολογία), у којима излаже историју Рима до Првог пунског рата (265. године пре н. е.). У целини је сачувано првих десет књига, док је друга половина сачувана само делимично или у изводу. Ово историјско дело је реторско, и одликује се многобројним и дугим говорима. Приказивање и опис су подешени према добрим старим оригиналима, те стога представљају драгоцен извор за обрађени временски период.

Кључне речи: Дионисије, Халикарнас, Ρωμαϊκή ἀρχαιολογία, *Римске старине*.

Чињенице о животу Дионисија дате су нам од самог аутора. При завршетку 8. поглавља прве књиге он се назива Дионисијем из Халикарнаса, сином Александра. Такође нас информише у 7. поглављу исте књиге да је дошао у Италију у време када је Август Цезар завршио грађански рат усред 187. Олимпијаде². У Риму је провео следеће двадесет две године упознајући се са језиком и литературом Римљана и радећи на прикупљању грађе за писање римске историје, тачније свог дела Ρωμαϊκή ἀρχαιολογία – *Римске старине*.

Увод историјског дела *Римске старине* датиран је у време конзула Нерона и Пизона³. Први део рада у најмању руку био је објављен у то време. Генерална је претпоставка да се читава *Историја* појавила тада, али Дионисије у седмој књизи⁴

---

* Рад је настао као фазни резултат републичког пројекта број 177002 под називом *Војвођански простор у контексту европске историје*.

¹ *De Compositione Verborum, De Imitatione, De Demosthene, De Isocrate, De Lysia, Ars Rhetorica.*

² Касне 30. год. пре н. е. или 29. год. пре н. е.

³ Што је 7. год. пре н. е.

⁴ *Dion. Hal. Ant. Rom.*, VII, 70.2.

прави референце на прву књигу као да је већ била објављена. Ово оставља отворено питање у колико делова и у којим интервалима је издавао своје дело.

Не зна се тачан датум Дионисијевог рођења. Ипак, постоје две неформалне тврдње у његовом историјском делу које нам омогућавају да сместимо годину рођења унутар одређених граница. Дионисије наводи катастрофални Красов војни поход против Парћана као догађај који се десио за његовог живота⁵ а у описивању изградње оригиналног Капитола он наглашава да је ново здање, *саграђено у време наших очева*, стајало на истим темељима као и старо.⁶ Први од ових пасуса показује да је он био рођен вероватно 53. год. пре н. е., а можда чак 54. год. пре н. е. или 55. год. пре н. е., пошто се ове референце веома лако могу односити на читав парћански поход. Друга алузија је мање дефинисана. Нови Капитол, који је започео Сула након пожара на старој грађевини,⁷ Катул је формално посветио 69. год. пре н. е. Али, Цезар је почетком 62. године пре н. е. изнео оптужбе за проневеру против Катула. Тврдио је да су многи делови храма били незавршени и, у складу с тим, желео је да Помпеју повери завршетак радова.⁸ Не знамо тачно са ове временске дистанце колико је велико било оправдање за Цезаров поступак, иако је очигледно да је то првенствено био политички потез. У сваком случају, тај потез је био неуспешан и Катулово име је остало урезано на порталу храма. Да ли је Дионисије знао за Цезарове оптужбе или им је придавао било какав значај, можемо само нагађати. Егер,⁹ узимајући у обзир ове оптужбе, озбиљно коментарише да је Дионисије морао бити рођен после 63. год. пре н.е.; ипак исто је тако природно веровати да су историчари датирали храм по званичном посвећењу. Та два пасуса дата као екстремне границе за датум Дионисијевог рођења крећу се између 69. и 53. год. пре н. е., са неком могућношћу ужих граница 62. и 55. год. пре н. е. Савремени научници су као претпоставку узели датум између 60. и 55. године, заснован на претпоставци да је Дионисије морао бити прилично млад када је дошао у Рим и одлучио да потпуно овлада новим језиком и литературом.

Време када је Дионисије живео код античких аутора је још неодређеније. Страбон у приповедању о Халикарнасу као ауторе који су тврдили да је овај град њихово место рођења именује Херодота, Хераклита и у *наше време* Дионисија историчара.¹⁰ Важност Халикарнаса је у знатној мери опала после Маузола и овај град је на крају претрпео разне страхоте од руку гусара, не тако дуго после времена када је рођен Дионисије. Нови живот му је удахнуо Квинт Цицерон док је био у служби као гувернер Азије између 61. и 58. год. пре н. е., ако бисмо прихватили похвале пуне ентузијазма које му је одавао његов брат.¹¹ Такав је био очигледно град у коме је Дионисије провео своје детињство и рану младост. Да ли је саставио

---

⁵ Dion. Hal. *Ant. Rom.*, II, 6,4.

⁶ Dion. Hal., *Ant. Rom.*, IV, 61,4.

⁷ Зграда је изгорела 83. год. пре н. е.

⁸ Cas. Dio., XXXVII, 44; упор. XIV, 14,6.

⁹ Max. Eger, *Denys d'Halicarnasse*, Paris 1902, 3.

¹⁰ Strab., XIV 2,16.

¹¹ Cic. *Ad Quint. fratr.* I, 1, 8. „urbes complures dirutas ac paene desertas in quibus unam Ioniae nobilissimam, alteram Cariae, Samum et Halicanasum pertessee recreatas...”

било које од својих реторских дела док је живео тамо, није сигурно, али генерално се у науци сматра да је све написао у Риму.

Дионисије је у Риму био учитељ реторике и вероватно је давао приватне часове. У једном од својих реторских текстова који су насловљени на неког од његових ученика он говори о *нашим дневним вежбама*.¹² Из ових краћих радова, који су у форми писама насловљени пријатељима, патронима или ученицима, сазнајемо о именима великог броја његових пријатеља и сарадника, али нажалост они су, са једним или два изузетка, нама непознати. Елије Туберо је можда био историчар и правник који је био конзул 11. год. пре н. е.; исти историчар био је хваљен и у *Римским старинама*.¹³ Мелитије Руф, ученик, и његов отац, кога Дионисије назива најцењенијим пријатељем, очигледно су били Римљани. Гнеј Помпеј Гемин је упркос свом имену могао бити Грк; Амеус је такође вероватно био Грк, а то су засигурно били Деметрије и Зенон. Цецилије из Калакте, наведен као драг пријатељ, био је реторичар и историчар о коме се доста тога зна. У уводу *Римских старина*,¹⁴ Дионисије изјављује да је неке од информација добио усмено од најученијег човека¹⁵ са којим је дошао у контакт. Било би веома корисно знати имена неких од тих људи и у којој мери је он био повезан са њима, ако искључимо Елија Тубера. Он нигде не именује римског аутора који је његов савременик, иако одаје почаст многим одличним радовима који су настали у његово време, као што су историје, говори и филозофске расправе, које су сачинили Римљани и Грци.¹⁶ Из разлога да он даје посебне заслуге владајућим класама Рима, за недавно прочишћавање литерарног укуса, Робертс сугерише да је он можда био пре *под директнијим утицајем римских људи који су се бавили политиком и са којима га је његов позив довео у контакт, него под утицајем Римљана који су се бавили писањем*.¹⁷ Једна од сврха писања његове историје била је да се са захвалношћу одужи Риму за образовање и за друге предности које је уживао тамо.¹⁸ И ово са сигурношћу сугерише да је осећао да је био добродошао у Риму.

До данас није нађен податак о датуму његове смрти, али, на основу Фотијевог мишљења, вероватно је живео још само кратко, до 7. године пре н. е. после објављивања свог великог дела. Постоји неколико пасуса у његовим краћим делима у којима обећава да ће о овом или оном расправити *ако буде имао времена, ако буде могуће*, што указује на то да је писао под старе дане.

Дело које је Дионисије без сумње сматарао својим ремек-делом и практичним оваплоћењем своје теорије која се односи на писање римске историје биле су *Римске старине*. У том делу проучава историју Рима од најранијег легендарног времена овог града све до почетка Првог пунског рата. Тачно на месту на којем је Полибијева историја започета. Ово дело се састоји од двадесет књига од

---

¹² Dion. Hal., *Comp.* I, 20.

¹³ Dion. Hal., *Ant. Rom.*, I 80,1.

¹⁴ Dion. Hal., *Ant. Rom.*, VII 1,1.

¹⁵ По импликацијама Римљанина.

¹⁶ Dion. Hal., *De antiquis oratoribus*, 3.

¹⁷ William. Rhys Roberts, *Dionysius of Halicarnassus: The Three Literary Letters*, BiblioLife, 2009.

¹⁸ Dion. Hal., *Ant. Rom.* I, VI,5.

којих је сачувано првих једанаест. Од преосталих књига имамо само фрагменте. Већина ових фрагмената потиче из велике Збирке историјских извода сачињених по директиви Константина Порфирогенита.

У свом предговору Дионисије поставља два принципа који су фундаментални за историчаре. Први се огледа у томе да они треба да одабирају предмете племените и узвишене и од велике користи за читаоце а други да треба да буду веома пажљиви и пробирљиви у сакупљању материјала, тј. историјске грађе. Дионисије даље оправдава свој властити избор предмета проучавања и пажљиво описује своју припрему у 2. поглављу. У много чему имитира Полибија.

У уводу даје кратак преглед прошлих империја од Асирске до Македонске, са погледом на грчке хегемоније. Указује на то како је Рим невероватно све превазишао и у погледу величине његове доминације и када је реч о дужини времена колико је та доминација трајала. Обавезује се да одговори на очекивану критику оних који би га могли цензурисати што је одабрао скромне почетке Рима као своју посебну тему, када су постојали многи славни периоди његове касније историје која би могла дати изврсне примере. Дионисије изјављује да већина Грка није познавала римску историју пошто су били заведени неоснованим извештајима који су приписивали оснивање града неким луталицама и бескућницима, варварима и робовима. Стога су били склони да се уздају у срећу због нетачног навођења порекла Грка постављеног од обичних варвара. Дионисије обећава да ће исправити ове погрешне импресије и доказати да су оснивачи Рима у ствари били Грци. Истиче да је Рим од самог почетка изнедрио многе побожне људе, исправне и храбре, а да је тако због првих вођа, обичаја и институција захваљујући којима су се уздигли до тако велике моћи. Затим наводи како се нада да ће навести своје грчке читаоце на покорност Риму. Такође указује да није било тачне историје Рима написане од стране Грка већ само неки резимеи, па су чак и Римљани, који су написали историју своје земље на грчком, олако прешли преко онога што се догодили пре њиховог времена.

Због тога Дионисије сматра да је у раном периоду римске историје пронашао добру тему, до тада још нетакнуту. Проучавајући овај период, он је посветио бесмртну славу значајним људима раног Рима и охрабрио њихове потомке да се угледају на њих у вођењу часног и корисног живота. Тиме је Дионисије добио прилику да покаже добру вољу према свим оним племенитим људима који уживају у размишљању о великим и часним делима, али и да се захвали Риму за културне благодети и друга добротинства док је тамо живео. Сазнајемо да је у Риму провео двадесет две године у учењу језика и упознавању књижевности Римљана у усменим интерпретацијама које је добио од најученијих људи и познатих историчара Рима. На крају он објављује период римске историје који је обухватио и теме о којима ће расправљати. Позива се на римске ратове, побуне у земљи, његове форме владавине, најбоље обичаје и најважније законе у Риму. Тако је Дионисије одсликао цео живот древног града.

Што се тиче форме дела, Дионисије нас упозорава да она неће личити на дела историчара који пишу само о ратовима или се баве само политичком историјом, нити ће његово дело бити монотono и заморно као аналитичке историје

Атињана. Писац обећава да ће дати комбинацију свих стилова, тако да ће истовремено привлачити како државнике и филозофе тако и оне који желе чисту забаву док читају *Римске старине*.

У његовој *Историји* нема прекида нарације како би се читалац навео да упозна и упамти све узроке који су довели до неких догађаја, мотиве главних учесника, тј. целу позадину одређеног догађаја. Дионисије показује разумевање истинске функције историје. У својим исказима о посвећености истини не поставља строге стандарде о апсолутној неподељености као што је то чинио Полибије.

Нажалост, упркос овим високим идеалима које је Дионисије покушао да очува *Римске старине* су, пример погрешног резултата тог неприродног савеза између реторике и историје који је, очито, био у моди после Тукидида.

Реторичари су историју посматрали као уметничко дело чија је основна сврха била да забави, догађаје су сматрали мање значајним него начин на који су приказани. Због тога се са различитом слободом могу узети чињенице да би се произвео упечатљивији ефекат, тј. да би се приповедање учинило ефектнијим, а да притом писац није био свестан да тако нарушава истину.

Дионисије је, без сумње, мислио да живи у складу са својим високим идеалима, али не треба заборавити да је он прво и пре свега био реторичар. Жеља да задовољи читаоца је свуда у доказима. Дело је пуно реторичких и драмских ефеката. У складу са реторском традицијом убацивао је у своје приповедање говоре које је успевао да уметне у свакој могућој прилици од треће књиге па надаље. Дионисије је с времена на време осећао потребу да оправда многа убацивања говора па је објашњавао да одређена тема захтева дискусију и стога је важно за читаоца *да сазна аргументе које су износиле обе стране*.¹⁹ Неки савремени научници пребацили су му да не поседује ни историјски осећај а ни психолошки увид, чак ни неки посебан дар маште. И то само зато што је преузео на себе да састави говоре за све прилике путем једноставног процеса праћења одређених стереотипних, реторичких правила. Главни аргумент, у многим његовим говорима који је он без сумње већ нашао, био је изражен у његовим изворима или у неким детаљима или у форми кратког резимеа, док је у другим случајевима то вероватно била форма просте изјаве која је указивала на говор у том моменту. Бројни примери ових метода могу се видети код Тита Ливија, који није био један од његових извора. Говори су били део *Историје* у којима се од аутора очекивало да да највећу слободу својим реторичким талентима, а да Дионисије није пропустио да у потпуности употреби ову могућност очигледно је из многих имитација класичних аутора прозних писаца, који су нађени у његовим говорима. Један од његових основних принципа за постизање доброг стила било је имитирање врхунских историчара. У *Римским старинама* можемо видети како се то требало чинити. Не само да налазимо поједине фразе и сентенце од Демостена, Тукидида и Ксенофонта које су парафразирани и појачане, него чак читаве пасусе у којима је имитирао те ауторе.²⁰

---

¹⁹ Dion. Hal., *Ant. Rom.*, VII 66; XI 1.

²⁰ Његове имитације наведених аутора анализирао је Flierle, *Ueber Nachahmungen des Demosthenes, Thucydides und Xenophon in den Reden der Röm. Archäologie des Dionysius von Halicarnas*, Leipzig 1890.

Зато уопште није изненађујуће да су ти говори готово потпуно омашили у остваривању своје праве функције, откривања карактера и мотива различитих говорника, а нису се искупили ни неким дубоким мислима, осим у имитираним пасусима. Већим делом они су тек нешто више од следа реторских општих места. *Скоро да можемо с времена на време веровати да смо читали декламације Дионисија ученика, закључује Кери.*²¹

У науци се сумња да је Дионисије на лицу места измислио велики део својих говора, убацујући их на места где није било индикације о било каквим говорима код његових извора. Један веома јасан пример ове врсте налази се у његовом причању о Кориолану.²² После давања мање-више исте приче као код Тита Ливија, Дионисије представља Кориолана кога су позвале вође Волска да би им дао савет како најбоље да воде рат. Кориолан, у говору који је јасно направљен по моделу онога којим се Спартанцима обратио Алкибијад који је био у изгнанству,²³ говори адхортативно и пун самооправдања, и коначно нуди нов план за пружање Волсцима оправданог основа за рат. Дионисије је јасно желео да понуди паралелу у својој *Историји* са чувеном епизодом код Тукидида. Поред заморних говора које је Дионисије уносио у своју *Историју* постоји и велики број патетичних и трагичних детаља. Његово приповедање о борби Хорација и Куријација, праћено Хорацијевим поробљавањем његове сестре, заузима 10 поглавља у трећој књизи. Код Тита Ливија је о овоме било речи у три поглавља²⁴. Достојанствена уздржаност коју је показао Ливије у опису истих догађаја је далеко импресивнија. Скоро свуда у наведеним деловима Дионисијево приповедање је дуже од Ливијевог. Али ово релативно изобилје детаља се није одржало до краја *Историје*. За догађаје ближе његовом времену за које би традиција требало да буде пунија и поузданија, он се задовољио краћим приповедањем него за раније периоде, који су за већину историчара били пуни сумње и несигурности, чиме је директно изокренуо Ливијево логичну процедуру.

Дионисије је можда осећао да је давао значајан допринос солидарности грчко-римског света, када је одлучио да докаже као своје главне тезе грчко порекло код оснивача Рима. Не само да је ушао у траг Абorigина све од Енотрије до Аркадије већ је чак показао да су преци Тројанаца управо дошли из исте области Грчке. Други грчки елементи, представљени у популацији раног Рима, били су Пелазги, природно грчког порекла; Евандер и његово племе из Аркадије и неки пелопонески војници који су пратили Херакла и који су се неко време задржали у Италији када је њихов јунак прошао полуострво на повратку из Шпаније у Аргос. Ниједан од ових различитих детаља ове теорије код Дионисија није био оригиналан,

---

Испитивање би требало наставити тако да укључује Лисију и друге ораторе. Код нас се тиме бави Ифигенија Драганић, вид. радове: *Антички ретори у европској и српској историји и култури*, Зборник радова Европске идеје, античка цивилизација и српска култура, Београд 2008, 78–98;

²¹ Ernest Cary, *The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus*, I, The Loeb classical library, Harvard University press, 1948, 18.

²² Dion. Hal., *Ant. Rom.*, VIII, 5–8.

²³ Thuc., VI, 89.

²⁴ T. Liv., I, 24–26.

јер он наводи своје ауторитете на сваком кораку, али је можда био први који је комбиновао ове сегменте традиције у јединствен разумљив аргумент. Његова цела Прва књига посвећена је доказивању ове тезе и тај аргумент је даље истакнут на крају седме књиге, детаљним поређењем римских церемонија са раним грчким религиозним запажањима. Као што смо видели из његовог увода, он се надао да ће оваквом демонстрацијом своје грчке пријатеље помирити са римском надмоћи. Истовремено он је очигледно довољно добро разумео Римљане својих дана, који би били поласкани мишљу о таквој вези са херојским периодом Грчке. Сасвим случајно, доказивање његове тезе му је пружио одличну могућност за бављење овим легендарним периодом и стога је дало већу разноликост његовом раду, али прихватање ове теорије га је обавезало да мора усвојити обрнути поглед на ток римске историје.

Уместо да призна постепен развој народа и њихових институција од веома примитивних почетака, Дионисије увиђа узапредовану етапу цивилизације која као таква постоји од самог почетка. И римски краљеви и касније вође су у тако блиском контакту са грчким светом да они одатле позајмљују већину нових институција које оснивају с времена на време. Дионисије претпоставља да су *celerēs*, Сенат, два конзула са заједничком моћи и обичаји по којима су чланови сваке курије ручавали заједно на Свете дане били базирани по спартанском моделу и да је подела грађана на патриције и плебејце дошла као последица поделе сличне оној у Атини. Он сматра да је Сервије Тулије организовао Латинску лигу по аналогiji Амфиктионове лиге у Грчкој и да је чак уређење диктаторске власти било базирано на основу праксе која је постојала у разним грчким градовима у којима су именовани команданти (αἰσχυρίτης) да се бави одређеним хитним случајевима. Дионисије је вероватно налазио већину ако не све ове институције на тај начин објашњене у својим изворима. У отприлике половини случајева он описује своју тврдњу речима *по мом мишљењу али изгледа ово није довољан аргумент за утврђивање аутора таквих виђења...*

Дионисије је у свакој прилици спреман да хвали римске старе јунаке и институције без иједне речи осуде, те се ово једнострано виђење због тога може лако довести у питање. У бројним приликама он хвали самилост и друге врлине раних Римљана које су им обезбедиле божанску наклоност, а на једном месту²⁵ он их описује као светије и правичније од Грка.

Извори и литература:

Извори у оригиналу и српском преводу:

Cary, Earnest, *The Roman Antiquities of Dionysius of Halicarnassus*, vol. I, The Loeb Classical Library, London – Harvard University press, 1948.; *Cassius Dio: Roman History*, The Loeb Classical Library, London – Harvard University press 1914 thru 1927.

---

²⁵ Dion. Hal., *Ant. Rom.*, XX, 6.

Foster, B.O., *Livy in fourteen volumes*, Books I and II, The Loeb Classical Library, London – Harvard University press 1967.

Horace, Leonard Jones, *The Geography of Strabo*, vol. I, The Loeb classical library, London – Harvard University press 1970.

*

Tukidid, Peloponeski rat, prevod i predgovor Dušana Obradović, objašnjenja Milena Milin, Prosveta, Beograd 1981.

Литература:

Будимир, Милан, Флашар Мирон, *Преглед римске књижевности, De auctoribus Romanis*, Народна књига, Београд 1986.

Shackleton, Bailey, *M. Tulli Ciceronis Epistulae ad Quintum fratrem, Epistulae ad M. Brutum, accedunt Commentariolum petitionis*, Stuttgart 1988.

Gaida, Erich, *Die Schlachtschilderungen in den Antiquitates Romanae des Dionys von Halikarnass*, Breslau 1934.

Ифигенија, Драганић, *Антички ретори у европској и српској историји и култури*, Зборник радова Европске идеје, античка цивилизација и српска култура, Београд 2008.

Eger, Max., *Denys d'Halicarnasse, Essai sur la critique litteraire et la rhetorique chez les grecs au siecle d'Auguste*, Paris 1902.

Драгиша, Живковић, *Теорија књижевности са теоријом писмености*, Научна књига, Београд 1974.

Kennedy, Georg A., *The Art of rhetoric in the Roman World*, Princeton, 1970.

Liers, H., *Die Theorie der Geschichtsschreibung des Dionys von Halikarnass*, Waldenburg 1886.

Rhys, William Roberts, *Dionysius of Halicarnassus: The Three Literary Letters*, BiblioLife, London 2009.

Skard, Eiliv, *Epigraphische Formeln bei Dionys von Halikarbass*, Oslo 1932.

Schwartz, Edward, in Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopadie*, s.v. Dionysius, cols. 934-61, Leipzig, 1957.

SNEŽANA VUKADINOVIĆ

**ΡΩΜΑΙΚΗ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΑΛΙΚΑΡΝΑΣΣΕΩΣ
AS A CONTEMPORARY HISTORICAL SOURCE**

Summary

Dionysius of Halicarnassus lived in Rome as a Greek teacher of Rhetoric, where he studied the Roman history. His historic work "Roman Antiquities" was of rhetorical nature.

The paper was not completely since it relied on the Roman analysts, but it represented a very valuable source of the early period of Roman history, which explored the origins and migrations of the first tribes who inhabited the Apennine peninsula.

Keywords: Dionysius, Halicarnassus, Ῥωμαϊκή ἀρχαιολογία, *Roman Antiquities*.